

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертаційне дослідження
Задворняк Людмили Сергіївни «Формування активної громадянської
позиції майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у позааудиторній
виховній роботі», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата
педагогічних наук зі спеціальності 13.00.007 – теорія і методика виховання**

Дослідження, здійснене Л.С. Задворняк надзвичайно актуальне, своєчасне, затребуване сьогоденням і, певною мірою, є відповіддю на виклики сучасності.

Пояснимо свою позицію.

По-перше. Розбудова незалежної демократичної України вимагає соціально зрілої особистості з активною громадянською позицією, яка чітко усвідомлює свою роль у процесі державотворення, оскільки в громадянському суспільстві зростає відповідальність кожної особистості за прийняті рішення, відтак підвищується роль її громадянської позиції.

По-друге. Рівень громадянської позиції багато в чому визначає загальнокультурний рівень розвитку особистості. Громадянське виховання у навчальних закладах України все очевидніше стає серцевиною педагогічного процесу і, зокрема, виховної діяльності у позанавчальний час. Водночас, як справедливо підкреслює дослідниця, формування громадянської позиції, передусім, стосується майбутнього вчителя, адже держава й суспільство багато в чому покладаються на професіоналізм педагогів у вирішенні проблеми громадянського виховання молоді.

По-третє. Формування активної громадянськості майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, як доводить Л.С. Задворняк, є процесом багатоскладовим, різнобічним, довготривалим, це процес виховання необхідних знань, поглядів, мотивів, умінь і навичок, вольових якостей, самоактивності та вимагає практичного забезпечення нової системи громадянського виховання, спрямованого на формування у молодого покоління системи громадянських якостей та компетентностей. Наразі перед освітніми закладами як соціальними інституціями поставлено завдання: виховати громадянина патріота, найвищою чеснотою якого була б любов до Батьківщини та свого народу.

У державі рівень розвитку громадянського суспільства відображає активна громадянська позиція молоді, формування якої наразі є важливою педагогічною проблемою. Слід додати, що на процес формування громадянської позиції студентів впливають чинники, що детермінують процес соціалізації молоді загалом. Випускники вищих закладів освіти й зокрема майбутні учителі гуманітарних спеціальностей, розпочинають свою фахову діяльність у непростих

умовах, пов'язаних з подіями, що відбулися в нашій країні останніми роками. В умовах глобалізації, суспільно-політичної трансформації, демократизації та інформатизації студентська молодь постає перед складним вибором ціннісних орієнтацій та моделей поведінки, прагнучи водночас до повної самореалізації в особистісній та професійній сферах.

Зазначимо, що для нашої країни актуальність обраної проблеми обумовлена стратегічними напрямками, визначеними у Концепції розвитку громадянської освіти в Україні (2018 р.): правова освіта громадян, зокрема в частині розуміння та вміння реалізовувати власні конституційні права та обов'язки; посилення здатності брати участь у суспільному житті та використовувати можливості впливу на процеси прийняття рішень на всеукраїнському та місцевому рівні.

Нам імпонує думка, репрезентована в дисертації, що активна громадянська позиція формується, починаючи з першого курсу, на соціально-політичному фундаменті шкільного, родинного виховання і збагачується у ЗВО теоретико-методологічними складовими як під час навчально-виховного процесу, так і у позааудиторній виховній роботі. Водночас динамічний характер суспільного життя вимагає нових підходів у розумінні сутності, змісту, напрямів, методів та шляхів формування громадянської позиції майбутніх учителів, зміни форм і методів організації виховної позааудиторної роботи в закладах вищої педагогічної освіти, про що й свідчать сформульовані у дисертації суперечності.

Зважаючи на вищевикладене дослідження Задворняк Людмили Сергіївни «Формування активної громадянської позиції майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у позааудиторній виховній роботі» є актуальним і на часі.

Аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій Л.С. Задворняк дають змогу дійти висновку про наукову обґрунтованість і достовірність представлених результатів.

Здійснений дослідницею системний аналіз наукових джерел, став підґрунтям для методологічних засад дослідження; уможливив поглиблення і уточнення базових понять, дозволив розкрити їх взаємозв'язки та взаємозумовленість, поглибити сутність поняття «активна громадянська позиція майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей»; критерії, показники й рівні сформованості активної громадянської позиції майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей; обґрунтувати наукові підходи до формування активної громадянської позиції майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у позааудиторній виховній роботі.

Одержанню достовірних і обґрунтованих результатів сприяло застосування комплексу теоретичних і емпіричних методів наукового дослідження, серед яких

найбільш продуктивними були аналіз і узагальнення емпіричних даних і теоретичних положень, порівняльний аналіз, методи теоретичного узагальнення й прогнозування, систематизація, проектування, спостереження, анкетування, експериментування тощо.

Підкреслимо, що створені педагогічні умови і модель формування активної громадянської позиції майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у позааудиторній виховній роботі, а також методичне забезпечення щодо реалізації педагогічних умов формування досліджуваної якості використовуються в освітньому середовищі педагогічних університетів, зокрема, у науковій та освітній діяльності Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, Харківської гуманітарно-педагогічної академії, Хмельницького національного університету, Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Структурна побудова і зміст автореферату ідентичні основним положенням дисертації. Наукові положення, висновки й рекомендації, наведені в авторефераті, належним чином розкриті й обґрунтовані в рукописі дисертації

Дисертацію Л.С. Задворняк написано на належному науковому рівні. Здобувачка володіє теорією проблеми і методами її дослідження.

Позитивне враження справляє оформлення роботи, вміщені в ній табличні матеріали.

Дисертанткою обґрунтовано теоретичні засади проблеми формування активної громадянської позиції майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей; створено модель формування досліджуваної якості у процесі позааудиторної виховної роботи та теоретично обґрунтовано педагогічні умови, які забезпечують впровадження моделі (розвиток мотивації соціокультурної діяльності майбутніх учителів у процесі застосування аксіологічного підходу; формування надпрофесійних навичок soft skills засобами інтерактивних технологій виховної роботи; забезпечення національної спрямованості позааудиторної виховної роботи у процесі використання масових форм діяльності).

Завдяки дослідженню Л.С.Загорняк *уточнено* зміст поняття «активна громадянська позиція майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей»; критерії, показники й рівні сформованості активної громадянської позиції майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей; водночас подальшого розвитку набули форми й методи формування активної громадянської позиції майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у позааудиторній виховній роботі.

Дослідницькі результати важливі для концептуального вдосконалення розвитку професійної компетентності майбутніх офіцерів у відомчих закладах освіти.

Щодо повноти викладу наукових положень, висновків і рекомендацій

Основні теоретичні положення та висновки дисертації Л.С. Загорняк відображено в 15 одноосібних публікаціях, серед яких 5 опубліковано у провідних фахових наукових виданнях, затверджених МОН України, 2 – у закордонних виданнях, 7 – у матеріалах конференцій, 1 – методичний посібник.

Наукові положення, висновки та рекомендації достатньо повно представлено в означених друкованих працях.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел. Логіка і послідовність викладу тексту праці відповідає вирішенню поставлених завдань дослідження.

У першому теоретико-методологічному розділі дисертації висвітлено сутність, зміст і характеристику базових понять дослідження, представлено їх взаємозв'язок, а також розкрито контекстні особливості, здійснено аналіз науково-педагогічної літератури з проблем формування активної громадянської позиції майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у позааудиторній виховній роботі. Особливе місце приділено аналізу актуального стану розробленості цієї проблеми в педагогічній теорії та практиці, який власне, і підтверджує доцільність проведення дослідження.

Не заперечує висновок дисертантки, що сучасна студентська молодь України плюралістична за своїми ціннісними орієнтаціями, орієнтована на підтримку суспільних реформ, спрямованих на демократизацію, створення правової держави й громадянського суспільства.

Підтвердження такої точки зору дослідниці знаходить у численних наукових працях і програмних документах, вивчення яких дозволило виокремити основні досліджувані напрями. Було з'ясовано, що передовсім у вітчизняній педагогіці громадянська позиція розглядалася як складова всебічного розвитку особистості, як відповідальність, обов'язок та вища сходинка в духовному житті людини, як служінню ідеалу, як поєднання рідного, національного, уселюдського й загального, як єдність патріотизму, здорової національної гордості та національної гідності.

Л.С. Задворняк обґрунтовує думку, що активна громадянська позиція відтворює громадянські якості особистості як повноправного суб'єкта соціальних відносин у демократичному суспільстві, життєві пріоритети, мету та способи її

досягнення. Критерієм вияву громадянської позиції є здатність і бажання особистості відповідально й активно, на засадах демократизму, соціальної злагоди, гуманізму й толерантності взаємодіяти з соціумом, адекватно співвідносячи й узгоджуючи індивідуальні та загальносуспільні інтереси.

Значення громадянського виховання у різних суспільствах проведено авторкою від доби античної філософії – праць Сократа, Арістотеля, які відстоювали думку, згідно якої громадянське виховання молоді – це головний засіб збереження державного устрою; проаналізовано точки зору прогресивних педагогів Західної Європи – Коменського, Дістервега, Кершенштайнера, які наблизили ідею громадянського виховання до вчителя; розглянуто позиції вітчизняних теоретиків й педагогів-практиків – Макаренка, Сухомлинського, Боришевського, а також сучасного вченого академіка Беха.

Дисертантка робить висновок, що *громадянська позиція майбутнього вчителя гуманітарних спеціальностей* є інтегрованою якістю, котра на основі відповідної готовності та сформованої національної самосвідомості забезпечує здатність здійснювати патріотичне виховання учнівської молоді у процесі викладання гуманітарних дисциплін та у позанавчальній виховній діяльності, формувати їхню громадянську позицію, моральні ідеали, мотивувати до соціальної активності та спрямовувати учнів у русло суспільно значущої діяльності.

Підтримуємо точку зору дослідниці щодо взаємозв'язку між навчальним процесом і позааудиторною виховною роботою, яка в авторській інтерпретації з одного боку є складником професійної підготовки майбутніх вчителів, з іншого – особливою формою організації студентського життя, що має чітку громадянську та педагогічну спрямованість.

Не викликають заперечення визначені *основні напрями* формування громадянської позиції майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у позааудиторній виховній роботі, серед яких провідними названо: визнання свободи мислення, права студентів на власну думку, політичні та життєві позиції; визнання пріоритету самовиховання студентів, самоуправління в організації позанавчальної діяльності та ін.

У *другому розділі* методологічно-практичному дисертанткою обґрунтовано педагогічні умови формування активної громадянської позиції майбутніх учителів та представлено педагогічну модель їх реалізації в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

У цьому розділі увагу привертають дві взаємопов'язані прозиції. По-перше, абсолютно логічним вбачаємо розгортання авторського задуму із представлення

моделі, яка складається із сукупності взаємопов'язаних блоків цільового, методологічного, змістового оцінювально-результативного.

По-друге. До беззаперечних вагомих результатів можна віднести виокремлення й обґрунтування дисертанткою сукупності педагогічних умов формування активної громадянської позиції майбутніх учителів та методичного забезпечення до них.

Загалом такий підхід дав можливість усунути низку виявлених суперечностей та на прикінцевому етапі експериментального дослідження співставити реальний стан із бажаним.

У третьому, експериментальному, розділі висвітлено й обґрунтовано вибір методик визначення рівнів сформованості активної громадянської позиції майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей, описано процедуру організації та проведення експериментальної перевірки ефективності розроблених педагогічних умов, здійснено аналіз та інтерпретацію результатів експерименту.

Аналіз динаміки рівнів сформованості активної громадянської позиції майбутніх учителів у процесі позааудиторної виховної роботи на констатувальному та формувальному етапах педагогічного експерименту відповідно до критеріїв засвідчив ефективність запропонованої моделі та педагогічних умов.

Логічну структурованість роботи забезпечують лаконічні висновки та узагальнення, систематизація матеріалу в таблицях після окремих масивів інформації.

У мовностилістичному оформленні дисертації враховано особливості наукового стилю мовлення.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих дисертанткою результатів, слід відмітити дискусійні положення, а також висловити окремі побажання:

1. На нашу думку, має місце певна некоректність у розподілі навантаженості змісту завдань дослідження. Зокрема друге завдання передбачає вирішення усього обсягу предмету дослідження – і обґрунтування моделі, і створення педагогічних умов з формування досліджуваної якості. Натомість перевірка ефективності експериментальної роботи у завданнях залишилася взагалі поза увагою авторки, а відтак не знайшла повноцінного висвітлення у висновках.

2. Апробація визначає успіх дисертації і у перекладі з латинської означає «утвердження, встановлення якості», є різновидом наукової діяльності, мета якої полягає у встановленні придатності результатів для реалізації конкретних завдань. Серед видів апробації провідне місце посідає виголошення доповідей та обговорення результатів на наукових конференціях. На нашу думку, дисертантка слабо скористалася цією можливістю, оскільки репрезентували свої досягнення тільки на конференціях у Вінниці.
3. Вважаємо, що у формулюванні завдань та викладі основних результатів дослідження є певна нелогічність та порушення супідлеглості. Так у завданні № 2 йдеться про необхідність обґрунтувати модель та створити педагогічні умови формування активної громадянської позиції у досліджуваній категорії осіб; натомість у змісті Розділу 2 зазначено, що обґрунтовано педагогічні умови формування та представлено педагогічну *модель їх реалізації*, натомість далі за текстом зазначено, що модель *включає* педагогічні умови формування активної громадянської позиції майбутнього учителя.
4. Наразі у педагогічних дослідженнях активно використовується порівняльний метод, що має як пізнавальний, так і практичний потенціал. На нашу думку, результати дослідження були би більш переконливим, якби авторка здійснила аналіз особливостей зарубіжного досвіду формування активної громадянської позиції та визначити конструктивні ідеї для їх запровадження у навчально-виховний процес вітчизняних ЗВО.
5. У процесі дослідження здобуто цікаві результати, але дисертантка переважно зупиняється на рівні кількісного аналізу і констатації фактів, на нашу думку, їх репрезентативність набула би більшої аргументованості за умови здійснення поглибленого якісного аналізу.
6. У наказі МОН України 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» зазначено, що «У висновках викладаються найбільш важливі наукові та практичні результати дисертації, вказуються наукові проблеми, для розв'язання яких можуть бути застосовані результати дослідження, а також можливі напрями продовження досліджень за тематикою дисертації». На нашу думку, висновки рецензованого дослідження є дещо стислими, а отже не повною мірою висвітлюють здобуті авторкою результати проведених досліджень

Висловлені зауваження не знижують загального позитивного враження від дисертаційного дослідження і є приводом для наукової дискусії.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Аналіз дисертації, автореферату та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Л.С. Задворняк «Формування активної громадянської позиції майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей у позааудиторній виховній роботі», є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.), а її авторка – Людмила Сергіївна Задворняк – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання.

Офіційний опонент

Директор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України

Л.Б. Лук'янова

